

Rubrika: »Bibliografija i kritika« obiluje prikazima knjiga koje se odnose na albansku prošlost.

Zef Prela osvrće se na podatke o Albaniji u djelu M. Paulove: »Balkanské války 1912—1913 a český lid«, Praha 1963. On se ne slaže s tvrdnjom autora da je pred početak Balkanskog rata postojala kod Albanaca latentna nacionalna svijest, nego smatra da je ta svijest postojala mnogo prije jer inače se »ne bi mogli shvatiti veliki narodni pokreti, ustanci 1878—1881. godine i Prizrenska Liga«. Prema njegovu mišljenju, ne bi se moglo dokazati ni to da je nezavisnost Albanije bila djelo Austrije.

Govoreći o stavu Porte prema ustaničkim pokretima Albanaca 1912. Paulová piše da su oni primorali Portu da usvoji njihovih 14 tačaka i da Albaniji na taj način garantira djelomičnu nezavisnost. Budući da se to dogodilo na početku Balkanskog rata, to bi značilo da su saveznici tretirali Albaniju kao turski teritorij. Prema tome, zaključuje recenzent, saveznici su bili primorani da okupiraju Albaniju i da je raskomadaju. Recenzent se, ponegdje s oštrinom koja nije opravdana, zadržava i na drugim mjestima ocjenjivane knjige. S pravom ističe albansko obilježje Skadra i njegove okolice nasuprot historijskim i ekonomskim interesima Crne Gore, a zamjera autoru i to što nije uzeo u obzir stanovište Rusije prema balkanskoj krizi i postanku Balkanskog saveza, kao i osudu imperijalističkih težnja na Baselskom kongresu II Internacionale (1912).

Važan je osvrt Injaca Zamputi o knjizi Angela Tamborre, Gli statii Italiani, L'Europa e il problema turco dopo Lepanto, Biblioteca dell'Archivio storico Italiano XIII, 1964. Recenzent ističe da je taj rad velik prinos proučavanju turskog problema u drugoj polovici XVI stoljeća. Dobra strana knjige je što objavljuje nove dosada nepoznate arhivske dokumente. Ipak, autor nije u cjelini zahvatio problem, napose što se tiče uloge Albanaca, iako o tome ima objavljenih dokumenata od L. M. Ugolinia (»Stranice Mletačke povijesti«) i Fr. Lenormonta (»Turci i Crnogorci«). Citirajući jedan dokument od 3. II 1607, u kojem Mark Gjini, albanski kapidan, piše drugom albanskom kapidanu, Nikolli Markajshinu, da se »s mojim naporima veličaju Slaveni, a nama se ne daje počast koja nam pripada«, recenzent želi istaći da je Albanija igrala važnu ulogu potkraj XVI i na početku XVII stoljeća.

U rubrici: »Naučni život« nalazi se sažet prikaz »Naučnog skupa historijsko-lingvističkog Instituta u čast 20-godišnjice oslobođenja Albanije«, na kojem je podnesen velik broj referata iz različitih razdoblja albanske prošlosti, s vrlo živom diskusijom.

»Studime Historike« imaju po koncepciji i sadržaju sve karakteristike znanstvenog časopisa. Objavljene rasprave, izrađene na osnovi arhivskog i drugog dokumentarnog materijala, doprinijet će, bez sumnje, boljem poznavanju povijesnog razvoja Albanije, daljnjem razvoju njene historiografije, a — može se slobodno reći — i historijskoj nauci uopće, ukoliko ona proučava probleme Balkanskog poluotoka i jugoistočne Evrope.

Zef Mirdita

HISTORIJE SHQIPERISE 2, Tirana 1965, str. 897, u redakciji Stefanaq Pollo, Aleks Buda, Kristo Frashëri, Jusuf Alibari. Tekst napisali: Aleks Buda, Kristo Frashëri, Stefanaq Pollo, Jusuf Alibari i Ndreçi Plasari.

Otkako je 1959. izašao prvi svezak ove sinteze »Povijesti Albanije« (usp. HZ XVIII, 1965, 399—400) bilo je potrebno šest godina intenzivnog rada povjesničara u Institutu za povijest i jezik u Tirani i mnogih javnih diskusija prosvjetnih i kulturnih radnika Albanije na terenu, da se pojavi i drugi svezak »Hist. e Shqip.« U odnosu na prvi, taj je svezak s 818 strana teksta, 170 slika i 21 historijskom kartom, opsežniji, iako obuhvaća razdoblje od svega 105 godina, tj. od 1839.—1944.

Kao u prvom tako su se i u drugom svesku autori suočili s dva osnovna problema i to: nedovoljnom i još uvijek nesređenom arhivskom građom i izvornom građom uopće, te problemom periodizacije ovoj bujnog razdoblja u povijesti šćiptarskog naroda.

Karakteristiku ovog razdoblja autori daju, u općim crtama, kao vrijeme nastajanja i razvijanja kapitalističkih odnosa u gradovima, koje je, međutim, sporo i neujednačeno zbog »pomanjkanja uvjeta za povećanje industrijske proizvodnje, niskih prinosa u poljoprivredi i zanatstvu, oskudice putova, snažnog utjecaja stranog kapitala, što je sve sprečavalo stvaranje jedinstvenog tržišta i usporavalo proces konsolidacije albanskog naroda u drugoj polovici XIX stoljeća« (80). Uza sve to je moć narodnog pokreta neuništiva u svojim programima i borbi za oslobođenje od otomanske vlasti, a njegove su ideje tijesno vezane s idejama napredne revolucionarne Evrope. Vrhunac toga pokreta je ne samo jačanje i organiziranje nacionalne svijesti, nego i proklamacija nezavisnosti Albanije 1912.

S obzirom na problem periodizacije, u Uvodu je istaknuto nastojanje autorâ da periodizaciju nove i savremene povijesti Albanije provedu na osnovu »proučavanja općih zakona društvenog razvitka i specifične zakonitosti razvoja albanskog naroda« (7). Prema tome je nova i savremena povijest Albanije podijeljena u tri razdoblja: 1. Narodni preporod Šćiptara (1839—1912); 2. Borba šćiptarskog naroda za nezavisnost i uspostavu demokratskog poretka (1912—39); 3. Narodnooslobodilački rat šćiptarskog naroda protiv talijanskih i njemačkih okupatora za vrijeme drugoga svjetskog rata (1939—44).

U Uvodu se, nadalje, govori o upotrebljenoj literaturi, o upotrebi izvora i njihovu karakteru, o dosadašnjoj historiografiji domaćoj i stranoj. Autori zastupaju mišljenje da je građanska historiografija, kako domaća tako i strana, Narodni preporod Albanaca prikazivala vrlo površinski, manje više faktografski i jednostrano, ne zalazeći dublje u razmatranje ekonomsko-društvenih promjena. Štaviše, i kronološki ga je suzila samo u granice Prizrenske Lige (20).

Što se strane historiografije tiče, autori smatraju da je obilježavaju dvije pogrešne tendencije. Pisci kao S. Kylče, A. Lutfi, P. Arvatinos, St. Protić, V. Đorđević, K. Sax, H. Wendel i dr. prikazuju zamašne narodne pokrete (1840—1912) kao reakcionarne, kao »izraz jednog primitivnog društva, uperen protiv naprednih turskih reforma«, dok drugi, kao Amadori Virgili, N. Kazazi, A. Godini itd., Narodni preporod u Albanaca tretiraju kao djelo »šaćice ljudi«, »utjecajnih« ili »kulturnih«, podrazumijevajući time albanske bogate slojeve iza kojih se skrivao »tuđi prst« (21).

Međutim, prema mišljenju autorâ ovog svezka, bilo je i takvih historičara koji su u događajima XIX i početka XX st. vidjeli oslobodilačke pokrete uperene protiv Tanzimata. Među takve historičare idu E. Spencer (1853), E. Engelhard (1882) i osobito T. Ippen (1916), dok P. Chiara (1879), J. Hadži Vasiljević (1908) i G. M. Monti (1941) daju Prizrenskoj Ligi nacionalno obilježje, a G. Schiro (1904), E. Durham (1904, 1920), E. Vaina (1917) i J. Swire (1929), ocjenjuju te pokrete općenito kao one »koji dovode do nezavisnosti i nacionalnog oslobođenja« (21). U uvodu se ističu i pravilni stavovi D. Tucovića (Srbija i Albanija, 1914) prema novijoj povijesti Albanije.

Za autore teksta, Narodni preporod i narodni pokreti imaju obilježje »borbe novih društvenih snaga, borbe koja je uperena ne samo protiv zaostalosti — u biti to je borba protiv otomanskog feudalnog poretka — nego i protiv nacionalnog tlačenja, za oslobođenje zemlje i formiranje albanske države« (20). Prema njihovu mišljenju, ova se borba povezuje sa Skenderbegovim ratovima i njegovim nastojanjem za formiranje jedne centralne vlasti, nadalje, težnjama velikih feudalaca, kao Bušatlijâ, odnosno Ali Paše Tepelene za stvaranje jedne feudalne države. Sve u svemu, »ovaj pokret, uzet u cjelini, razlikuje se od predašnjih pokreta uperenih protiv tuđeg ropstva, on je imao za cilj oslobođenje zemlje i stvaranje jedinstvene

nacionalne države, uspostavljanje buržoaskog poretka i razvijanje nacionalne napredne kulture, oslanjajući se pri tom na usavršavanje narodnog jezika. Taj je pokret, dakle, bio politički, društveni i kulturni« (23).

Prva četiri poglavlja prvog dijela (39—369) obuhvaćaju razdoblje od 1839—1912. To je doba kada se Albanija još uvijek nalazi pod turskom vlašću. Usprkos tome, ipak se pojavljuju kapitalistički odnosi u gradskoj privredi. Prema koncepciji autorâ, ovo se doba dijeli u četiri razvojne faze.

Prva razvojna faza ide od 1839—75. To je doba velikih narodnih buna protiv nacionalnog tlačenja kao posljedice Tanzimata, pojave nacionalne ideje u naprednih i prosvjećenih predstavnika građanske klase među kojima se osobito ističu Konstantin Kristoforidhi iz Elbasana, Paško Vasa iz Skadra, Ismail Qemali iz Valone, Hodža Hasan Tahsini iz Filata u Čameriji.

Druga faza zahvaća razdoblje od 1875—81. Narodni pokret se u vrijeme Istočne krize suočava s opasnošću komadanja šćiptarskog teritorija od strane susjednih balkanskih država pomognutih od velikih sila. Ova opasnost sve više aktivizira feudalne i buržoaske krugove i zbija ih u nacionalni pokret. Ta se aktivnost izražava u Prizrenskoj Ligi s programom autonomije kao protuteže ekspanzionističkim težnjama susjednih monarhija i politici velikih sila, a istovremeno i pritisku Turske (132, 143, 145, 189, 193). Prizrenska Liga ima, po riječima autora, veliko značenje, jer je »prvi put silom i organizirano, kao predstavница čitavog naroda, postavila albansko pitanje na međunarodnu arenu i primorala evropske sile da imaju na umu postojanje ovog naroda tada kada su ga one potpuno negirale [...] i jer se predstavnici Prizrenske Lige nisu ograničili samo na borbu protiv komadanja Albanije koje je postalo gorućim pitanjem u doba balkanske krize, a niti samo protiv stanovitih mjera turske administracije, nego su iznijeli dosljedno i u cjelini zahtjeve koji bi osigurali autonomiju Albanije kao prvi korak prema nezavisnosti« (192). Iz ovoga slijedi da se Prizrenska Liga mogla najzad pretvoriti u albansku političku organizaciju koja je utjecala na uzdizanje nacionalne svijesti albanskog naroda i postigla da se velike sile koje su na Berlinskom Kongresu trgovale na račun albanskog naroda ipak suoče s njegovim željama i odlučnošću za nacionalnom slobodom.

Treća faza počinje s ugušivanjem Prizrenske Lige 1882. i završava s izbijanjem mladoturske revolucije 1908. U tom se razdoblju razvijaju oružani pokreti i raste ideološka i kulturna borba koja se slijeva s lokalnim ustancima protiv turske administracije i intervencije stranih sila.

Posljednja faza ovog razdoblja počinje s pobjedom mladoturske revolucije i završava proglašenjem nezavisnosti Albanije 28. studenoga 1912. To je razdoblje velikih ustanaka protiv turske vlasti koji se od predjašnjih razlikuju kako svojim dimenzijama tako i političkom zrelošću. U tekstu je osobito istaknuta uloga Šćiptara u mladoturskoj revoluciji i njihova suradnja s balkanskim narodima, a s druge strane negativna uloga imperijalističkih sila Italije i Austro-Ugarske i njihovo mišanje u unutarnje poslove Albanije. Ništa manju opasnost nisu značile i susjedne balkanske vlade sa svojim aspiracijama na teritorij Albanije.

Drugi dio, u tri poglavlja (369—681), prikazuje razdoblje od 1912—39. tj. do talijanske okupacije Albanije.

Prvo poglavlje obuhvaća god. 1912—20, dakle doba kada Albanija izlazi iz Prvoga svjetskog rata kao nezavisna država, isprva na čelu s princom Wiedom, a kasnije s feudalno-buržoaskim obilježjem, raskomadana i još uvijek u opasnosti da izgubi svoj teritorijalni integritet. Autori vrlo vjerno prikazuju ekonomsko-društvenu situaciju u nezavisnoj Albaniji, obilježenu primitivnom poljoprivrednom i velikom zaostalošću na kulturno-prosvjetnom području. I, dok su primorski, plodni, ravničarski krajevi bili većim dijelom u rukama feudalaca, kojih su posjedi katkada prelazili i preko 10.000 hektara, kao na pr. Vrioni, Toptani itd. (391), ili u državnom posjedu, dotle su u planinskim predjelima zemlje postojala individualna gazdinstva,

a politička je vlast kao i ranije bila u rukama bajraktara, kao npr. u Velikoj Male-siji i Dukadinu. Međutim, Mirdita je uživala neku vrstu autonomije na čelu sa kapidanom iz kuće Đo Markaj.

Kao drugu karakteristiku toga razdoblja autori ističu postojanje nenarodne vlade, ali istovremeno i sve dinamičniji razvoj naprednih ideja i pokreta narodnih masa za demokratizaciju javnog života i državnog aparata.

Treba spomenuti nastojanje autora da prikažu i argumentiraju, iako ne baš uvjerljivo, kako u seljačkim pokretima i bunama 1914—15. imaju vodstvo, osim onih koji su stajali na pozicijama feudalizma i očuvanja turske vlasti kao Musa Čazimi, također oni koji su bili protivnici velikih zemljoposjednika kao Čamil Hadži Feza, koji je htio da čitavom pokretu utisne agrarno-socijalni pečat.

Drugo poglavlje, koje obuhvaća g. 1920—24, govori o neposrednom utjecaju Oktobarske Revolucije i o otporu albanskog naroda nastojanju Antante protiv teritorijalnog integriteta Albanije i njezine nezavisnosti. Ovo je razdoblje u stvari vrijeme postojanja doista nezavisne države i traženja putova za njenu konsolidaciju. Iako je ono u posljednjih deset godina intenzivno istraženo i prorađeno, ipak neki zaključci teksta iznenađuju. Konkretno se radi o postanku dviju partija: Demokratske i Napredne u prvom šćiptarskom parlamentu i o njihovoj ekonomsko-društvenoj strukturi. Demokratska partija se obilježava kao partija u koju su uključeni uglavnom veliki zemljišni posjednici, predstavnici konzervativne buržoazije i napredni demokrati, dok je Napredna partija, navodno, bila sastavljena od iredentističkih elemenata i nekih ministara iz bivše vlade u Draču. Tekst izričito tvrdi: »U ovoj (Demokratska partija; Z. M.), koja je podupirala političku platformu Lušnje (za nacionalno ujedinjenje; Z. M.), bilo je pored begova i elemenata konzervativne buržoazije također predstavnika demokrata kao što su bili predsjednik grupe Fan Noli i drugi koji su se borili za demokratski razvitak nezavisne Albanije. Druga grupa nazvana 'napredna', na čelu s Hodža Kadriu, bila je sastavljena, pored kosovskih iredentista i protivnika političke platforme formirane u Lušnji, i od ministara vlade u Draču i njezinih pobornika« (501).

Jedno od glavnih pitanja koje autori obrađuju jest lipanjska revolucija kojom je rukovodio nadbiskup Fan S. Noli. On je nakon njena uspjeha i sastavio prvu buržoasko demokratsku vladu koja je, prva od balkanskih vlada, priznala Sovjetsku državu. Međutim, poznato je da je ova vlada bila kratkog vijeka, od 16. VI — 24. XII 1924. Razlog njezinu tako kratkom vijeku autori teksta nalaze samo u vanjskim faktorima tj. u intervenciji A. Žogua, potpomognutog sa strane, osobito od Pašičeve vlade. Ipak jedna marksističko-materijalistička historiografija, na čijim je principima zasnovana i poslijeratna historiografija u Albaniji, ne bi smjela gledati jednostrano na tako krupan historijski događaj kao što je lipanjska revolucija. Čini se da autori nisu dovoljno uzeli u obzir heterogenost Nolijeve vlade, iako je spominju (501); u njoj je bilo neriješenih problema još otprije, pa su se, prema tome, i međusobna trvenja nepovoljno odrazila na rad vlade. Osim toga, i društveno-ekonomska situacija Albanije nije još bila dozrela za trajan uspjeh lipanjske revolucije. Upravo unutarnja društvena protivurječja, uvjetovana različitim ekonomskim interesima, dovela su do sloma lipanjske revolucije, obaranja Nolijeve vlade i njezine nemoći da se s uspjehom odupre plaćenicima i reakcionarnim elementima na čelu s A. Zoguom koji je 24. XII 1924, potpomognut osobito od vlade N. Pašića, uspostavio svoj nenarodni reakcionarni režim.

Ovo je razdoblje predmet trećeg poglavlja koje zahvaća godine 1925—39. Feudalno-buržoaska vlada A. Zogua sve je više Albaniju žrtvovala fašističkoj Italiji, dajući joj na ekonomskom području neograničene koncesije, dok joj najzad nije predala i svu zemlju. Protiv takve politike pojavio se otpor na čije se čelo stavila radnička klasa rukovođena komunistima. U zemlji je, osobito na selu, nastalo ustaničko vrienje. Jedan od najznačajnijih ustanaka izbio je u Fieru. Iako je po svojim

dimenzijama, u odnosu na druge, bio doista najznačajniji, bio je doduše ugušen, ali je ipak poljuljao reakcionarnu politiku Zogua. Zato je Zogu, služeći se demagoškim metodama, 15. X 1935. srušio vladu P. Evandelia, okrivljujući je za teško ekonomsko i političko stanje u zemlji, i stvorio novu vladu na čelu s M. Frašeriem koji je slovio kao »liberalac«, »čovjek spreman za reforme« i »demokratske ideje« i koji je uživao simpatije buržoaskih krugova (621).

Treći dio drugog sveska, u tri poglavlja (685—826), odnosi se na razdoblje od 1939—44, dakle, razdoblje Narodnooslobodilačke borbe pod rukovodstvom Komunističke Partije Albanije.

Prvo poglavlje obuhvaća razdoblje od 1939—41. U njemu se govori o mjerama talijanskog okupatora za učvršćenje svoje vlasti i o otporu narodnih masa. Najaktivnije su grupe komunista, osobito u Korči gdje organiziraju široku aktivnost da pokrenu mase u domovinski rat. Opširno se govori o osnivanju Komunističke Partije Albanije, ističući i posebne uloge nekih njenih članova, ali se odlučna uloga KPJ u stvaranju KPA potpuno prešućuje.

Drugo poglavlje govori o godinama od 1941—43. kada KPA uspješno rukovodi ustankom i kada se na oslobođenim teritorijima stvaraju organi narodne vlasti i, najzad, Narodnooslobodilačka armija. Opširno se govori o programu partije za vrijeme Narodnooslobodilačke borbe i o mjerama koje je Partija poduzela da čitav narod okupi u Frontu Nacionalnog Oslobođenja.

Treće poglavlje počinje kapitulacijom Italije 8. IX 1943. i okupacijom zemlje od strane njemačkih zavojevača. Ovo razdoblje završava 28. XI 1944. kada je zemlja oslobođena od neprijatelja i domaćih izdajnika. Karakteristika toga razdoblja sastoji se u sve oštrijor borbi protiv neprijatelja, jačanju narodne vlasti i narodne armije i prerastanju narodnog pokreta u Narodnu Revoluciju. K tome se još ističe uloga Narodnooslobodilačke vojske u oslobođenju nekih teritorija Jugoslavije, kao na Kosovu i Metohiji, i učešće brigada Narodnooslobodilačke vojske Albanije u gonjenju posljednjih snaga njemačkih divizija preko Sandžaka i Bosne.

Bez obzira, hoćemo li se složiti sa svim zaključcima autora, »Hist. e Shqip. II« svakako možemo i moramo ocijeniti kao značajan i pozitivan doprinos ščiptarske historiografije upoznavanju povijesnog razvoja albanskog naroda. Knjiga je određena kao priručnik za više i visoke škole, pa zato nije bilo moguće da se opremi naučnim aparatom. Međutim, neku naknadu za to daje 26 str. navedenih izvora i literature, 15 str. kronoloških tabela i 18 str. analitičkog indeksa. Sigurno je da su i autori teksta svjesni da ova sinteza nije i posljednja riječ albanske historiografije. Stanoviti propusti mogu se donekle i shvatiti, ako se ima u vidu da autori, radeći ovu sintezu, nisu imali znanstvene tradicije u zemlji i nisu naslijedili nikakvu domaću historiografiju pa nisu, štaviše, imali niti sređenu historijsku bibliografiju.

Zef Mirdita

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXI—XXII

1968—69

Redakcioni odbor

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB